

*Abdullayeva Aynur Natiqovna,  
doktorant,  
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti,  
E-mail: aynur\_abdullayeva@rambler.ru  
© Abdullayeva A.N., 2022*

UOT - 336.71

## BÖHRAN ŞƏRAİTİNDƏ BANKLARIN LİKVIDLİYİNİN İDARƏ EDİLMƏSİ

### X Ü L A S Ə

**Tədqiqatın məqsədi** – müasir dövrdə ölkədaxili və ölkəxarici ödənişlərdə və hesablaşmaarda bankların rolunun gündən-günə artdığını nəzərə alaraq bankların likvidliyinin idarə edilməsi də ən zəruri məsələlərdən birinə çevrilmişdir. Məhz bu səbəbdən də likvidliyin ən kritik dövrlərdə - iqtisadi böhran zamanı da idarə edilməsinin yolları müəyyən olunmalıdır.

**Tədqiqatın metodologiyasını** – təcrübədən, iqtisadi ədəbiyyatlardan, o cümlədən qanunvericiliyin tələb və müddəalarından irəli gələrək likvidliyin idarə edilməsi yolları müəyyən olunmuş və tədbirlər planı barədə məlumatlar qeyd olunmuşdur.

**Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti** - bankların ölkə iqtisadiyyatında rolunu və onların fəaliyyətinin effektivliyinin artırılma zəruriliyini nəzərə alaraq bu tədqiqatın əhəmiyyəti yüksək hesab edilir.

**Tədqiqatın nəticələri** – nəticə etibarilə banklar tərəfindən böhrandan öncə dönməində görülməli işlər, o cümlədən böhran zamanı atılacaq addımlar barədə məlumatlar əlavə olunmuşdur.

**Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi** – banklarda likvidlik risklərinin müəyyən olunması, önləyici tədbirlərin görülməsi və bundan irəli gələrək böhran zamanı bankların daha az mənfi təsirə məruz qalması üçün təkliflər verilmişdir.

**Açar sözlər:** likvidlik, böhran, risklər, bank, aktiv, öhdəlik.

### G İ R İ Ş

Bankın yaranma zərurətindən dolayı onun fəaliyyətinin həyata keçirilməsi zamanı bir sıra subyektiv və obyektiv səbəblərdən qaynaqlanan risklər yaranmış və banklar tərəfindən bu risklərin aradan qaldırılması və ya bu risklərin verə biləcək zərərlərin minimumlaşdırılması istiqamətində tədbirlərin hazırlanması ən önəmli məsələlərdən birinə çevrilmişdir. Müasir dövrdə bank hər hansı əməliyyat həyata keçirərkən ondan gələn faydanın (gəlir) ölçülməsi ilə yanaşı, banklar tərəfindən bu əməliyyatın icrası zamanı və ya icrasından sonra onların üzləşə biləcəyi risklər də təhlil olunur və bütün bunlar əsasında qərar qəbul olunur. Bank tarixinə nəzər salsaq görərik ki, iqtisadi tarixin ayrı-ayrı mərhələlərində bank sektorunun məruz qaldığı risklər fərqli olmuşdur. Bunun səbəbi isə ondadır ki, ayrı-ayrı dövrlərdə dövlətin iqtisadi vəziyyəti, iqtisadiyyatın strukturu, siyasi hadisələr, sosial-ictimai vəziyyət və sair məsələlər fərqli olmuşdur. Bank sektoru çox həssas sektor olduğundan bu sektorda xırda əməliyyatlar belə böyük risklər yarada bilər. Bank iki, hətta üçtərəfli çalışan bir qurum olaraq, onun fəaliyyətinə makroiqtisadi amillər birbaşa təsir edir və yeni risklərin yaranmasına dəlalət edir. Risklərin yaranma tendensiyasını araşdırmamışdan öncə riskin bank fəaliyyətinə təsiri və ya ümumiyyətlə, risk məfhumunun dairəsini müəyyən etməli və onun konkret hədudları dəqiqləşdirilməlidir.

AUDİT 2021, 4 (34), səh.35-45.

AUDIT 2021, 4 (34), pp. 35-45.

### Tədqiqatın əsas məzmunu

Bankın likvidliyinin idarə olunması və daim diqqət mərkəzində saxlanması bank menecmentində ən önəmli məsələlərdən biri hesab olunur. Belə ki, banklar öz aktivləri hesabına mövcud öhdəliklərini vaxtılı-vaxtında ödəmə qabiliyyətinə malik olmalı və likvid vəsaitlərinin idarə edilməsində xüsusi nəzarət mexanizmi yaratmalıdırlar. Bankın ödəmə qabiliyyətinin yüksək olması bank sektorunun dayanıqlılığının əsas göstəricilərindən biri olaraq dəyərləndirilir. Bank likvidliyinin möhkəm olmasında təkcə banklar deyil, o cümlədən maliyyə bazarlarına nəzarət orqanları da maraqlıdırlar. Belə ki, XXI əsrdə artıq sahələrarası ödənişlər, hesablaşmalar nağdsız aparılır, əhalinin bir sıra tələbatları banklardan əldə olunan vəsaitlər hesabına ödənilir, iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrinə investisiya qoyuluşları banklar tərəfindən maliyyələşir. Bankların bir maliyyə institutu olaraq dayanıqlı olması birbaşa və dolayısı ilə iqtisadiyyata təsir edir. Buna görə də bankların ödəmə qabiliyyətinin daim normada olması maliyyə bazarlarına nəzarət orqanlarının da nəzarətdə saxladıkları əsas məsələlərdən biridir (1, səh. 7).

Ümumiyyətlə, likvidlik bankın reputasiyasından tutmuş səhmlərinin qiymətinə qədər təsir edən amildir. Buna görə də onun düzgün idarə olunması önəmli məsələdir. Likvidliyin idarə olunmasında bankların bir neçə seçimi var. Nümunə olaraq bəzi banklar aktivlərini, bəziləri isə passivlərini əsas nəzarətdə saxlayaraq likvidliklərini idarə edirlər. Fikrimizcə, passivləri idarə edilməsi böhran şəraiti üçün bir o qədər də əlverişli bir üsul sayılır. Çünki böhran şəraitində bank öz öhdəliklərini icra etməsi üçün istənilən halda aktivləri likvid vəsaitə çevrilmə imkanları, habelə borcalanların ödəmə qabiliyyətini göz önündə saxlayırlar. İqtisadi resessiya və ya böhran zamanı bank sektoru ümumilikdə eyni təsirə məruz qalsa da, hər bir bank bu iqtisadi hadisələrin təsir dalğası nəticəsində fərqli təsirlənəcəkdir. Bunun əsas səbəbləri odur ki, banklarda aktiv və passivlərin bölgüsü fərqli ola bilər, bankların maliyyələşmə sahələri və ya investisiya sahələri fərqli ola bilər, banklar böhran üçün öncədən aldıkları önəyləyici tədbirlər (buferlər) fərqli ola bilər və s. Bu sadalanan faktorların hər biri bankların böhran vaxtı fərqli təsirlənməsinə gətirib çıxaracaqdır.

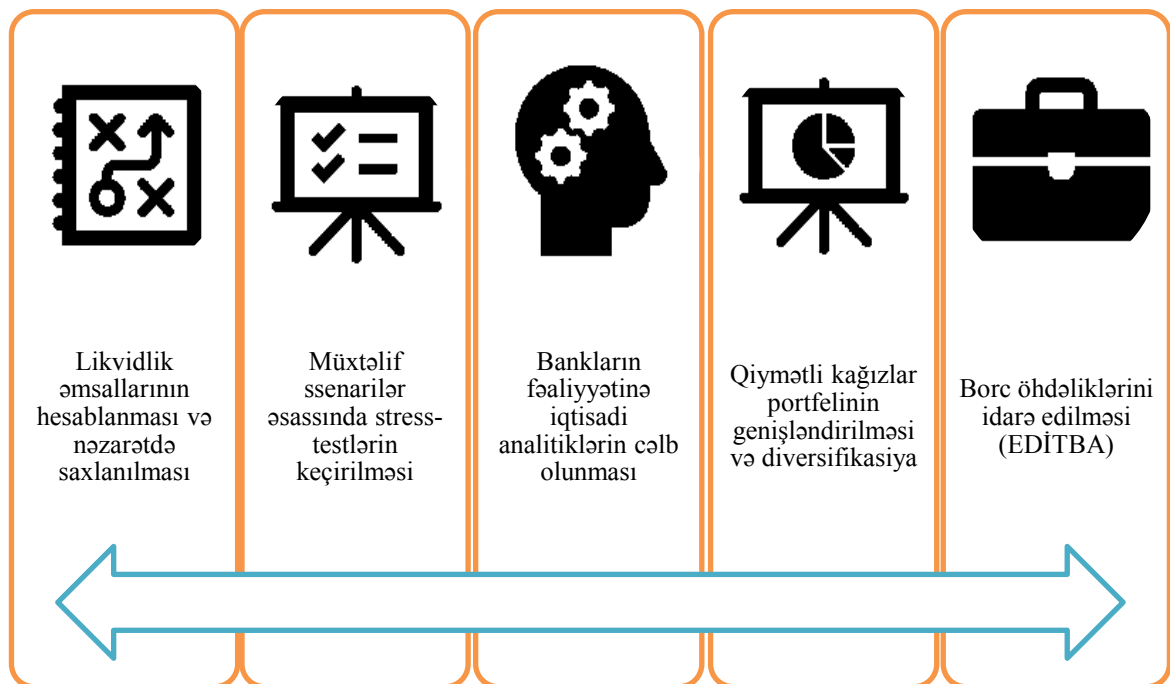
Böhran şəraitində likvidliyin idarə edilməsi xüsusi diqqət tələb edir. Sonuncu dəfə “COVID-19” pandemiyasından sonra bu xüsusi diqqət mərkəzində olan məsələlərdən birinə çevrilmişdir. Bu məqalənin də yazılma məqsədi müasir dövrdə “pre-crisis” şəraitində bankların böhrandan az təsirlənməsi üçün tətbiq ediləcək önləyici tədbirlər, habelə böhran zamanı bankın likvidliyinin idarə edilməsi və likvidlik risklərinin azaldılması yolları barədə məlumat verməkdir.

Məlumdur ki, iqtisadiyyatın artım və inkişaf dövründə banklar kapitallarını genişləndirməyə, daha çox borcalan cəlb etməyə hədəflənsələr də, böhran vaxtında bu strategiyayı dəyişməli olurlar. Belə ki, iqtisadi böhran zamanı banklarda pul axınının cəlb olunması ona olan ehtiyaca nisbətən aşağı düşür və öhdəliklər dəyişməz olaraq qalır. Bankların iqtisadiyyatda əsas indikator rolunu oynayan bir “oyunçu” olduğunu və ölkənin iqtisadi vəziyyətinin bilavasitə və dolayısı ilə banka təsir etdiyini nəzərə alaraq iqtisadi resessiya və böhran zamanı ən çox təsirlənən sektor da elə bank sektoru olur (2, səh.267).

AUDİT 2021, 4 (34), səh.35-45.  
AUDIT 2021, 4 (34), pp. 35-45.

Bank təcrübəsində danılmaz faktlardan biri odur ki, bank menecmenti likvidlik problemlərinə gətirib çıxara biləcək hadisələri həmin hadisələrin ilkin səbəbləri yarananda tam nəzarətə götürümlər. Həmin bu hadisələr ciddi problemlərə gətirib çıxardanda artıq daha böyük resurslar (itkilər və s.) hesabına həmin likvidliyini bərpa etməyə, likvidlik risklərini azaltmağa səy göstərilir. Elə məhz buna görə də böhran zamanı banklar daha çox mənfi təsirə məruz qalırlar.

Böhran vaxtlarında likvidlik risklərindən dolayı bank fəaliyyətinin az təsirlənməsi üçün böhrandan öncə aşağıdakı üsullarla bankın likvidliyi təhlil etmək və buna uyğun maliyyə alətlərindən istifadə edərək likvidliyi idarə etmək məqsədəuyğundur (Şəkil 1).



Şəkil 1. Böhrandan öncə likvidliyin yoxlanılması üsulları

**Likvidlik əmsallarının hesablanması və nəzarətdə saxlanması** – dünya təcrübəsində ən çox istifadə olunan üsullardan biri hesab olunur. Bank sektoru inkişaf etmiş ölkələrdə həmin ölkələrin maliyyə bazarlarına nəzarət orqanı tərəfindən likvidlik səviyyəsinə dair minimal normalar təyin olunur. “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının bankların likvidliyinin idarə olunması haqqında Qaydaları”na əsasən likvid aktivlər ilə bağlı bölgü təyin olunmuş və əmsallar müəyyən edilmişdir (3, səh.9). Ancaq pandemiya şəraitində bankların ödəmə qabiliyyətliyini qorumaq üçün kapitalın adekvatlıq əmsalı və onun hesablanmasına dair fərqli tələblər irəli sürülmüşdür (4, səh 4).

Müxtəlif ssenarilər əsasında stress-testlərin keçirilməsi – banklarda fərqli hallara və iqtisadi vəziyyətlərə uyğun olaraq stress-testlər həyata keçirilməli və onun nəticələrinə uyğun ehtiyat tədbirləri görülməlidir. Stress-testlər əsas aşağıdakı istiqamətlər üzrə hazırlanması məqsədəuyğun hesab olunur (Şəkil 2).

AUDİT 2021, 4 (34), səh.35-45.  
AUDIT 2021, 4 (34), pp. 35-45.

Aktivlər üzrə stress-test	• Ön effektiv test növü sayılır. Bank aktivlərini nisbət üzrə dəyişiklik edərək teslər həyata keçirə bilər.
Faiz dərəcəsinin dəyişməsi	• Burada faiz dərəcəsi dedikdə, AR Mərkəzi Bankın uçot faiz dərəcəsi nəzərdə tutulur. Uçot dərəcəsi mərkəzi bankların kommersiya banklarına verdiyi kreditlərin orta faiz dərəcəsinə müəyyən edir.
İnflyasiya dərəcəsinin dəyişməsi	• Bankların fəaliyyətinin əsasında pul vəsaitləri ilə əməliyyatların həyata keçirilməsi dayanır. İnflyasiya da pul vahidi ilə bağlı olan bir iqtisadi hadisə olaraq banklara da təsiri böyük olur. İnflyasiya bankların öz xarici valyutada olan öhdəliklərini ödəməkdə çətinlik yaradır.
Valyuta məzənnəsinin kəskin dəyişməsi	• Məlumdur ki, bankların aktiv və passivləri həm manat, həm də xarici valyutada ola bilər. Banklar xarici valyutada, xarici bankların və ya investorların vəsaitlərini cəlb edərək borçlanırlar. Ölkədə inflasiya baş verəndə banklar valyuta borclarına görə çətin vəziyyətdə qala bilərlər.
Kreditlərin vaxtında qaytarılmaması və ya gecikdirilməsi	• Kreditlərin ödəniş qrafiki öncədən müəyyən olunur. Banklar bu qrafiklər əsasında müəyyən fəaliyyətlərini planlaşdırırlar. Kreditlərin ödənilməsində ləngimələr olduqda bu bankların fəaliyyətinə təsir edir.
Mərkəzi Bank tərəfindən məcburi ehtiyat normasının dəyişdirilməsi	• Məcburi ehtiyat norması bankların cəlb etdikləri depozitlərin AR Mərkəzi Bankda müəyyən faizini saxlayırlar. Məcburi ehtiyat norması qaldığı halda banklarda likvid vəsaitlər azalacaq, bu da önlərin borçlanmasına gətirib çıxardacaqdır. Məcburi ehtiyat normasının azaldılması isə Banklarda sərbəst vəsaitlər yaranacaq və banklar həmin vəsaitləri istifadə edərək gəlir qazana və ya digər öhdəliklərini icra edə bilərlər.
Bankda likvid aktivlərin həcmnin azalması	• Bankın likvid aktivlərinin azalması əsas sənədlərdən biri hesab olunur. Bu hal mütləq şəkildə yoxlanılmalı və nəticəsinə uyğun olaraq ehtiyat tədbirləri yaradılmalıdır.
Bazarda likvid aktivlərin dəyərində dəyişikliklərin müşahidə olunması	• Bu hal odur ki, bankın aktivləri dəyişməz olaraq qalıb, ancaq həmin aktivlərin dəyərində dəyişiklik olunub. Nümunə: bankın əldə etdiyi qiymətli kağızların dəyərinin dəyişməsi bankın aktivlərinə ciddi təsir edəcəkdir. Belə olan halda bank həmin aktivlərin saxlanması məsələsinə baxmalıdır.
Öhdəliklər üzrə stress-test	• Öhdəliklər üzrə stress testlər depozitlər, hesablarda olan vəsaitlər, Bankın cəlb etdiyi vəsaitlərin gözlənilməyən halda geri qaytarılmasına baxılmalı və ona uyğun tədbirlər hazırlanmalıdır.
İri depozitlərin geri çağırılması	• Banklarda əsas likvidlik probleminin yaranma səbəbi bankın verdiyi kreditlərlə bankın cəlb etdiyi depozitlər arasında müddət fərqi olmasıdır. Belə ki, borçlanlar kreditləri daha uzun müddətə götürməyi, depozit yerləşdirənlər isə daha qısamüddətli depozit yerləşdirməyi üstün tuturlar. Buna görə də banka böyük məbləğdə vəsait qoyan şəxslərin depozitlərinin vaxtından əvvəl geri çağırılması məsələsinə baxılmalıdır.
Banklar və digər maliyyə qurumlarından alınmış vəsaitlərin vaxtından əvvəl geri çağırılması	• Banklar da borçlanan olaraq çıxış etdiyini və onlara kredit verən təşkilatların böhrandan təsirlənərək borclarını vaxtından əvvəl tələb edəceklərini nəzərə alaraq bu ssenari üzrə də testlər keçirilməlidir.

**Şəkil 2. Stress-testlərin istiqamətləri**

**Bankların fəaliyyətinə iqtisadi analitiklərin cəlb olunması** - artıq bank təcrübəsi onu sübut edir ki, likvidliklə bağlı mütəmadi olaraq təhlillər aparılmalı, iqtisadi analitiklər banka dəvət olunmalıdır. Kənar mütəxəssislərin apardıqları təhlil və izlənmə nəticəsi olaraq tədbirlər görülməlidir.

**Qiymətli kağızlar portfelinin genişləndirilməsi və diversifikasiya** – Azərbaycan üçün çox da aktual olmayan bir seçim ola bilər. Ancaq istənilən halda banklarda qiymətli kağızlar

AUDİT 2021, 4 (34), səh.35-45.

AUDIT 2021, 4 (34), pp. 35-45.

portfeli mövcuddursa, onun diversifikasiyası aparılaraq risklər bölüşdürülməlidir. "Rogers Holding"ın sahibi Cim Rocers bildirmişdir ki, "yumurtaları eyni səbətə qoymaq olmaz". Məşhur investor bunu, risklərdən yayınmaq üçün bütün sahələrdə diversifikasiyanın aparılmasının mütləqliliyini vurğulamaq üçün demişdir.

**Borc öhdəliklərini idarə edilməsi (EDİTBA** - earnings before interest, taxes, depreciation and amortization) – bu göstərici əsas maliyyə göstəricisi olub, təşkilatların ödəmə qabiliyyətini göstərən vacib əmsallardan biri hesab olunur. Bu əmsal əməliyyat gəlirinə və pul axınlarına istiqamətlənir. Belə ki, bu əmsal fərqli kommersiya banklarını müqayisə etməyə imkan verməklə yanaşı, bankdaxili vəziyyəti də qiymətləndirməyə imkan yaradır (5, səh. 169).

Yuxarıda sadalananlar böhran öncəsi böhran zamanı onun təsirindən az zərərlənmək üçün atılacaq addımların bir qismi idi. Nə qədər önləyici tədbirlər alınsa da, böhrandan banklar müəyyən qədər təsirlənirlər və bu təsirlərin nəticələrini aradan qaldırmaq üçün atılacaq addımlar aşağıdakılardır:

– **Kreditlərin verilməsinin və investisiya qoyuluşlarının müvəqqəti dayandırılması** – bank böhran şəraitində likvid vəsaitlərini gəlir əldə etmək məqsədilə kreditlərin verilməsinə, investisiya qoyulmasına yönləndirmək kimi məsələləri arxa plana atmalı və həmin likvid vəsaitləri hələ öz balansında saxlamalıdır. Çünki banklar likvid vəsaitləri kreditlərə yönəltə, həmin kreditlərin geri dönüş müddəti ərzində bank zərurət yarandığı halda öz öhdəliklərini ödəyə bilməyəcəkdir. Likvid vəsaitlər bankda müvəqqəti qaldığı halda banklara gözlənilməyən halda öz öhdəliklərini ödəmə imkanı yaradacaqdır;

– **Kreditlərin ödəmə qabiliyyətinin artırılması məqsədilə müəyyən güzəşt layihələrinin hazırlanması** – bildiyimiz kimi, iqtisadiyyat bir-biri ilə əlaqədar sahələrin məcmusudur və bir sahədə baş verən böhran və ya durğunluq digər sahələrə də öz təsirini vuracaqdır. Nümunə olaraq, "Covid 19" pandemiyasını gətirə bilərik. Belə ki, "Qara qu quşu" effekti kimi dəyərləndirilən bu iqtisadi-sosial hadisə iqtisadiyyatın bir sıra (turizm, istehsal, xidmət və s.) kimi sahələrə öz mənfi təsirini göstərdi. Bundan irəli gələrək həmin sahələrdə çalışan şəxslərin gəlirləri azaldı və onların kreditləri ödəmə qabiliyyətləri aşağı düşdü. Bundan irəli gələrək borcların qaytarılması məhkəmə yolu ilə həll olunmasını qeyri-effektiv bir yol olaraq qiymətləndiririk. Belə ki, məhkəmə mübahisənin müddəti kifayət qədər uzun müddət tələb edə bilər, bundan əlavə olaraq, bəzi kreditlərdə girov predmeti qismində hər hansı daşınmaz əmlak da çıxış edə bilər ki, bunun da bank üçün böhran şəraitində qeyri-effektiv bir nəticəsi ola bilər. Məhz buna görə də təklif edirik ki, müştərilərin, bankın cari vəziyyətinin və iqtisadi vəziyyətini nəzərə alaraq iqtisadi təhlil aparılsın və onun nəticəsi olaraq müştərilərə müəyyən güzəştlər təklif olunsun. Bunun nəticəsi olaraq, müştərilər kreditləri ödəmək üçün stimullaşacaqlar, bank müəyyən qədər vəsaiti hissə-hissə almaq imkanına malik olacaq, bank müştərilərə etdiyi güzəşt addımı ilə reklam qazanmış olacaqdır. Kreditlərin ödəmə qabiliyyətinin artırılması məqsədilə müəyyən güzəşt layihələri təkcə banklar tərəfindən deyil, dövlət tərəfindən də həyata keçirilməlidir. 2015-ci ildə baş verən devalvasiyanı bir neqativ iqtisadi ha-

AUDİT 2021, 4 (34), səh.35-45.

AUDIT 2021, 4 (34), pp. 35-45.

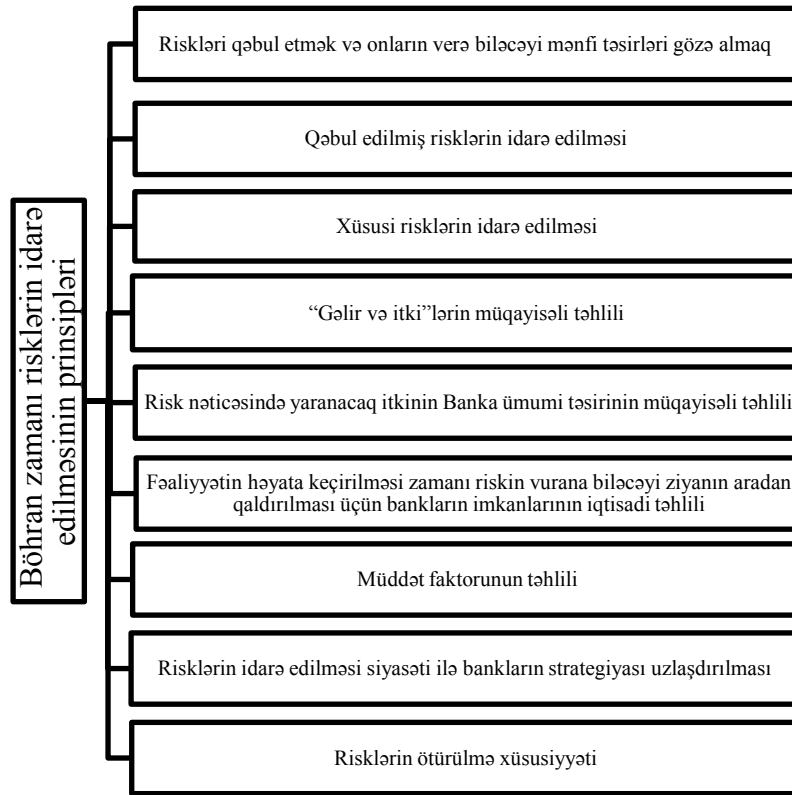
disə adlandırsaq yanılmırıq. Bu iqtisadi hadisədə bütün iqtisadiyyat, o cümlədən onun fonunda banklara dövlət tərəfindən xüsusi dəstək göstərildi. Belə ki, ölkə başçısı tərəfindən Azərbaycan Respublikasında fiziki şəxslərin problemlili kreditlərinin həlli ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında fərman imzalandı və maliyyə bazarlarına nəzarət orqanı tərəfindən “Fiziki şəxslərin xarici valyutada olan kreditlərinin əsas məbləğinin devalvasiya nəticəsində manatla artmış hissəsinin ödənilməsi mexanizminin və həmin məbləğə hesablanmış faiz və dəbbə pulu (cərimə, penya) üzrə tətbiq ediləcək güzəştlərin müəyyən edilməsi Qaydası” təsdiqləndi. Sözügedən fərman təkcə əhalinin rifahına deyil, bankların da likvidliyinə müsbət təsir etdi və daha dərin böhranların yaranmasının qarşısını aldı;

– **İqtisadi vəziyyətə uyğun olaraq portfelin idarə edilməsi** – iqtisadi böhran zamanı heç də iqtisadiyyatın bütün sahələrində vəziyyət eyni olmur. Bu məsələyə “Covid 19” pandemiyası timsalında nəzərdən keçirək. Belə ki, pandemiya zamanı əcazılıq, tibb, daşınma xidmətləri, “online” satış kanalllarının mənfəətində artım müşahidə olundu. Bundan irəli gələrək təklif edirik ki, iqtisadçı analitiklər bankın portfelinə daxil olan qiymətli kağızların alqı-satqısında bu nüansları nəzərə alaraq dəyişiklik etsinlər. Ancaq danılmaz bir fakt var ki, bu tədbir Azərbaycanda çox da effektiv olmayacaqdır. Belə ki, qiymətli kağızlar bazarının lazımi səviyyədə olmaması, əhali arasında qiymətli kağızlarla bağlı maliyyə savadlılığının aşağı olması səbəbindən bu tədbirin effektiv nəticəsini əldə etmək mümkün deyil, ancaq bir variant olaraq nəzərdə saxlamaq olar (6, səh.120);

– **Qeyri-məhsuldar xərclərin müvəqqəti təxirə salınması və ya azaldılması** - bəzi hallarda bank likvid vəsaitləri ancaq zəruri sahələrə və ya xərclərə yönəltmək üçün müəyyən qeyri-məhsuldar xərcləri azaltmaq və ya təxirə salmaq məcburiyyətində qalır. Nümunə: hər hansı layihələrin keçirilməsi, işçilərə əlavə bonusların verilməsi, təlimlərə ayrılan xərclərin təxirə salınması, korporativ hədiyyələrin verilməsinin azaldılması və s.;

– **Ödənişlərə yenidən baxılma** – bəzi hallarda müvafiq kontragentlərlə danışıqların aparılması və Bank tərəfindən ödəniləcək ödənişlərin hissə-hissə ödənilməsi, müddətinin uzadılması və s. kimi məsələlərə baxılması da məqsədəuyğun hesab oluna bilər.

Böhran zamanı likvidlik risklərini idarəedilməsinin ümumi prinsipləri də fərqli olur və risklərin idarə edilməsinə təsir edir. Belə ki, bu prinsiplər əsasında risklərin idarə edilməsinin mexanizmləri hazırlanılır və onların icra olunması üçün siyasətlər müəyyən olunur. Risklərin idarə edilməsi bankın idarə edilməsinin ayrılmaz tərkib hissəsidir. Bütün bank işçiləri risklərin idarə edilməsi prosesinin iştirakçıları olsalar da, banklarda risklərin idarə edilməsi fəaliyyətini, yuxarı menecmentin qərarlarını tətbiq edən və risklərin ümumi vəziyyətinə nəzarət edən və bu sistemi quran struktur bölmələr yaradılmalıdır. Qurulan sistem özündə yuxarı menecmentin tapşırıqlarını, maliyyə orqanını ölkə səviyyəsində tənzimləyən dövlət təşkilatının göstərişlərini, risklərin idarə edilməsi üzrə məşvərətçi orqan olaraq yaradılan Bazəl komitəsinin qərarlarını və ölkə qanunvericiliyin tələblərini ehtiva etməlidir (7, səh.170). Böhran şəraitində bank risklərinin idarə edilməsinin prinsipləri aşağıdakı sxemlə göstərilə bilər (Şəkil 3):



Şəkil 3. Böhran şəraitində bank risklərinin idarə edilməsinin prinsipləri

**1. Riskləri qəbul etmək və onların verə biləcəyi mənfi təsirləri gözə almaq:** Bank rəhbərliyi yeni fəaliyyət növünü həyata keçirmək istədikdə ilk növbədə müqayisəli təhlil aparmalıdır. Bu təhlil özündə aşağıdakıları ehtiva etməlidir:

- yeni fəaliyyətdən bankın əldə edəcəyi gəlir və ya gözlənilən mənfəət;
- yeni fəaliyyət növünün ümumi bank işinə yeri və bankın fəaliyyətində xüsusi çəkisi;
- bu fəaliyyətin əhatə dərəcəsi və onun üçün qurulan sistemə çəkiləcək xərclər və digər xərclər;
- risklərindən qorunma, onun mənfi təsirlərindən qaçılma taktika və strategiyası;
- fəaliyyətin maksimum verə biləcəyi zərərlər və bunun nəticəsində banka dəyən ümumi ziyan.

Bir sözlə, bank əldə etdiyi fayda ilə itirəcəyi faydanı risk fonunda müqayisə edib qərar qəbul etməlidir. Hər əməliyyat özü ilə müəyyən riskləri gətirir. Müasir dövrdə risksiz fəaliyyətlə məşğul olmaq demək olar ki, mümkünsüzdür.

**2. Qəbul edilmiş risklərin idarə edilməsi:** Bankda mövcud risk portfelini daim nəzarətdə saxlanılmalıdır. Risklərin idarə edilməsi üzrə daxili imkanlar hesabına sistemin yaradılması

AUDİT 2021, 4 (34), səh.35-45.

AUDIT 2021, 4 (34), pp. 35-45.

və idarə edilməsi bankın idarə edilməsində çox mühüm rola malikdir. Banklarda risklərə daha çox kompleks yanaşma olur və tədbirlər planı bir sıra xüsusiyyətlərə uyğun olaraq dəyişsə də, müəyyən prosesin hissəsi kimi çıxış edirlər. Bəzi riskləri, misal üçün fors-major hallarının verə biləcəyi ziyanlardan qorunmaq üçün xarici imkanlardan və ya sığorta şirkətlərinin köməyindən istifadə etmək olar (8, səh 70).

**3. Xüsusi risklərin idarə edilməsi:** Bank fəaliyyətindən bir-birindən asılı olmayan risk növləri də mövcuddur ki, onlar individual tədbirlər planını mütləqləşdirir.

**4. “Gəlir və itki”-lərin müqayisəli təhlili:** Risklərin idarə edilməsi siyasətinin fundamenti sayılan bu prinsip riski qəbul olunması qərarının verilməsi üçün əsasdır. Belə ki, yeni fəaliyyət növünə keçməmişdən öncə həmin fəaliyyətdən bankın əldə edəcəyi gəlir, bu fəaliyyətin həyata keçirilməsi üçün çəkiləcək xərclər, qazanılacaq ümumi mənfəət və bu fəaliyyətdən yaranan riskin gətirə biləcəyi itki, banka dəyəcək ziyan və onun baş vermə ehtimalı ölçülməlidir. Yalnız bunlardan sonra müqayisəli təhlil nəticəsində alınan qərarlarla lazımı addımların atılması mümkündür (9 səh 134).

**5. Risk nəticəsində yaranacaq itkinin banka ümumi təsirinin müqayisəli təhlili:** 4-cü bənddə qeyd olunanlardan fərqli olaraq, burada ümumi bank fonunda ziyanın müqayisə olunması və itkinin ölçülməsidir. Yəni 4-cü bənddə həmin fəaliyyətin gətirəcəyi gəlirlə müqayisə olunursa da, burada söhbət riskin yarada biləcəyi itkinin ümumi bankın imkanları ilə müqayisəsidir.

**6. Fəaliyyətin həyata keçirilməsi zamanı riskin vurana biləcəyi ziyanın aradan qaldırılması üçün bankların imkanlarının iqtisadi təhlil:** riskin vura biləcəyi ziyanın aradan qaldırılması üçün alternativ yolları banklar tətbiq edən zaman bu, fərqli nəticələr göstərə bilər. Bunun isə əsas səbəbi bankların fərqli iqtisadi potensiala malik olmalarıdır.

**7. Müddət faktorunun təhlili :** Əməliyyatın icra müddəti uzandıqca gözlənilən risklərin baş vermə ehtimalı və gözlənilməyən risklərin yaranma ehtimalı artır. Əməliyyatın icra müddəti də diqqətdə saxlanılmalı olan ciddi faktorlardan biridir.

**8. Risklərin idarə edilməsi siyasəti ilə bankların strategiyası uzlaşdırılmalıdır:** Eyni nizamnamə kapitalına malik fərqli banklarda eyni məqsəd olsa da (mənfəət əldə etmək), fərqli hədəflər ola bilər ki, bu da öz növbəsində bankların müxtəlif risk növünə fərqli yanaşmalarının ola bilməsindən qaynaqlanır.

**9. Risklərin ötürülmə xüsusiyyətinin olması:** Bəzi hallarda elə fəaliyyət növü ola bilər ki, özündə bir sıra risklər ehtiva etsə də, həmin fəaliyyət icra olunmalıdır. Buna görə də həmin risklərin ötürülmə mexanizmi də işlənib hazırlanmalıdır və ya araşdırılmalıdır (10 səh. 99).



## **Y E K U N**

“COVID-19” pandemiyasının nəticəsi olaraq, banklardan böhrandan öncə önləyici tədbirlərin görülməsi mütləq hesab olunur və likvidliyin qorunması üçün müxtəlif buferlərin tətbiq olunması zəruridir. Böhran hər sahədə mənfi təsirini göstərir. Ancaq danılmaz bir reallıq var ki, nə qədər bu sahə üzrə araşdırma aparılsa belə, gözlənilməyən iqtisadi hadisələr və böhran şəraitində hazırlanan tədbirlər planı likvidliyin idarə edilməsində qeyri effektiv ola bilər. Çünki böhranın nəyə, necə təsir edəcəyi ehtimalı özünü doğrultmaya da bilər. Ona görə də böhran zamanı baş verməsi yüksək olan zərər ehtimalı üzərində işlər aparılmalıdır. Bundan əlavə olaraq, kreditlərin verilməsi, borclanma zamanı, depozitlərin yerləşdirilməsi, yeni məhsul və xidmətlər təklif olunan zaman onların bankın likvidliyinə təsiri də təhlil olunmalı və əmsallar hesablanmalıdır. Digər ölkələrdə baş verən iqtisadi böhran və böhran zamanı görülmən işlər barədə məlumat toplanmalı və bunlardan öz qərarlarında istifadə etməkləri də müsbət nəticə verə bilər.

### **Ədəbiyyat siyahısı:**

1. Compliance Finance. December, 07, 2020, Sam MukhopadhyayBart Ever-aert Benjamin Robertson (1).
2. Managing the Liquidity Crisis by Mike Harmon and Victoria Ivashina (2).
3. Cbar.az “Bankların likvidliyinin idarə olunması haqqında Qaydalar” (3).
4. Cbar.az Bank kapitalının və onun adekvatlığının hesablanması Qaydaları (4).
5. Антипова О.А. Управление банковской ликвидностью //Банковское дело. 1997, № 11, (5).
6. Сапрунович Е. Управление риском ликвидности //Банковское дело. 2002, № 7, С. (6)
7. Рид, Э. Коммерческие банки; пер. с англ. / Э. Рид, Р. Картер. - М.: Прогресс, 1993, (7).
8. Синки, Дж. Управление финансами в коммерческих банках; пер. с англ. / Дж. Синки. М.: Catallaxy, 1994, (8).
9. Ивасенко, А.Г. Банковские риски: учебное издание / А.Г. Ивасенко. М.: Вузовская книга, 1998, (9).
10. Международные стандарты по оценке риска ликвидности, стандартам и мониторингу (10).

*Абдуллаева Айнур Натиковна,  
докторант,  
Азербайджанский Государственный  
Экономический Университет,  
E-mail: aynur\_abdullayeva@rambler.ru  
© Абдуллаева А.Н., 2022*

## УПРАВЛЕНИЕ ЛИКВИДНОСТЬЮ БАНКОВ В УСЛОВИЯХ КРИЗИСА

### РЕЗЮМЕ

**Цель исследования** – учитывая возрастающую роль банков во внутренних и внешних платежах и расчетах в современное время, управление ликвидностью банков стало одним из важнейших вопросов, в связи с чем необходимо определить способы управления ликвидностью в самые критические периоды — даже во время экономического кризиса.

**Методология исследования** – ссылаясь на практику, экономическую литературу, а также требования и положения законодательства были определены способы управления ликвидностью, а также отмечена информация о плане действий.

**Практическая значимость исследования** - учитывая роль банков в экономике страны и необходимость повышения эффективности их деятельности практическая значимость исследования является достаточно высокой.

**Результаты исследования** – были определены шаги, которые должны предпринять банки в докризисный период, а также шаги, которые необходимо предпринять в период кризиса.

**Оригинальность и научная новизна исследования** - выявлены риски ликвидности в банках и определены направления принятия превентивных мер, исходя из чего внесены предложения по снижению уязвимости банков в период кризиса.

**Ключевые слова:** ликвидность, кризис, риски, банк, актив, пассив.

*Aynur Natig Abdullayeva,  
PhD Student,  
Azerbaijan State University of Economics  
E-mail: aynur\_abdullayeva@rambler.ru  
© A.N.Abdullayeva, 2022*

## **LIQUIDITY MANAGEMENT OF BANKS IN CRISIS CONDITIONS**

### **A B S T R A C T**

**The purpose of the research** - given the growing role of banks in internal and external payments and settlements in modern times, bank liquidity management has become one of the most important issues. That is why it is necessary to determine how to manage liquidity in the most critical periods - even during an economic crisis.

**The methodology of the research** – referring to practice, economic literature, as well as the requirements and provisions of the legislation, methods of liquidity management were determined, and information about the action plan were noted.

**The practical importance of the research** – showing the essential role of banks in the country's economy and the need of increasing the efficiency of their activities, the importance of this research is quite high.

**The results of the research** – is to identify the steps that banks should take in the pre-crisis period, as well as the steps that need to be taken during the crisis.

**The originality and scientific novelty of the research** - is the identification of liquidity risks in banks and the adoption of preventive measures, based on this, proposals were made to reduce the vulnerability of banks during the crisis.

**Keywords:** liquidity, crisis, risks, bank, asset, liability.

*Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur:  
04.02.2022  
Təkrar işləməyə göndərilmişdir:  
14.02.2022  
Sərə qəbul olunmuşdur: 18.02.2022*

*Дата поступления статьи в редак-  
цию: 04.02.2022  
Отправлено на повторную обра-  
ботку: 14.02.2022  
Принято к печати: 18.02.2022*

*The date of the admission of the article  
to the editorial office: 04.02.2022  
Send for reprocessing: 14.02.2022  
Accepted for publication: 18.02.2022*